

ONBEKENDE TONEELSTUKKEN EN DICHTWERKEN VAN HET JEZUIETENCOLLEGE TE GENT, 1742-1773

Paul Begheyn S.J.
(Ignatiushuis, Amsterdam)

Vanaf ongeveer 1551 waren de jezuïeten begonnen met vier à vijf scholen per jaar te stichten, nadat Ignatius van Loyola voor het eerst in 1548 een college had geopend in Messina op Sicilië. Het onderwijs werd door de jonge Sociëteit van Jezus beschouwd als een belangrijke categorie van apostolaat naast de 'normale' activiteiten als preken en het toedienen van de sacramenten, en was bij de stichting van de orde aanvankelijk in het geheel niet beoogd. Maar vanaf het moment dat de scholen er waren werd van iedere jezuïet verlangd dat hij 'zijn deel van de last van de scholen' zou torsen.¹ Hoe belangrijk het onderwijs werd beschouwd valt onder meer af te lezen aan het grote aantal colleges dat in de Nederlanden werd gesticht. Alleen al in de zestiende eeuw ontstonden er zeventien colleges: Leuven (1547), Doornik (1562), Kamerijk (1563), Dinant (1563), Douai (1568), Sint-Omaars (1568), Antwerpen (1574), Maastricht (1574), Brugge (1575), Luik (1582), Ieper (1585), Kortrijk (1588), Gent (1592), Valenciennes (1592), Rijssel (1592), Bergen (1598) en Sint-Winoksbergen (1600).

De jezuïeten te Gent

Omstreeks 1567 verscheen de eerste jezuïet te Gent², de vitale Frans De Costere (1532-1619). Hij liet spoedig van zich horen in ferme predikaties, die zoveel indruk maakten op schepen J. van Hembyse, dat deze hem vrijheid van accijns op bier, wijn en graan toestond 'omwille van tgoet debvoir in 't predicken van dwoordt Gods binnen deser stede'. De schepenen van de stad zetten zich ervoor in om de gelden bijeen te krijgen, die nodig waren voor de stichting van een jezuïetencollege met gratis onderwijs, en bepleitten hun zaak meer dan eens in Rome. Tevens stelden zij het klooster van de Filledieusen bij de Grauwpoort voor als onderkomen voor de paters en broeders. Als garantie voor een gezonde basis van het te stichten college was een vermogen van vierduizend gulden noodzakelijk, maar gezien de weinig florissante economische situatie van de stad stelden de jezuïeten zich tevreden met duizend gulden minder. Op 7 juli 1591 ontving het stadsbestuur toestemming van Algemeen Overste Claudio

¹ John W. O'Malley, *The First Jesuits*, Cambridge MA / London 1993, p.200-242.

² Jan de Block (eindred.), *400 jaar jezuïetencollege te Gent*, Gent 1992.

Aquaviva om een jezuietenschool te starten, twee weken later werd de kapel ingezegend, en op 14 maart 1592 werden de eerste klassen voor de leerlingen opengesteld. Broeder Hendrik Hoeymaker (1559-1626) ontwierp de in 1619 voltooide kerk, de laatste gotische jezuietenkerk in de Nederlanden.

Het Gentse college zag het aantal leerlingen snel stijgen. In 1654 waren er reeds bijna 400, een groot aantal op een bevolking van 50.000 inwoners. Halverwege de achttiende eeuw begon het aantal leerlingen echter te dalen, en in 1761 waren er nog slechts 120. Allerlei factoren waren daarvan de oorzaak: het veranderend schoolsysteem, de oorlogen, het teruglopend aantal inwoners, de verminderde financiële inkomsten, groeiende vijandigheid van politieke leiders jegens de Sociëteit van Jezus, een toenemende geloofscrisis, en het teruglopend aantal jezuieten zelf (in Gent van 50 naar 29).

Onder de jezuieten die het college te Gent vóór de opheffing van de Orde binnen zijn muren heeft gehuisvest, verdienen de volgende speciale vermelding³: predikant Joost Andries (1588-1658), apotheker en dichter Jan Bisschop (1590-1664), overste Jan Braze (1667-1741), apotheker Engelbert Capueel (1642-1733), dichter Jan David (1546-1613), dichter Gilles De Bavière (1550-1627), dichter Sidroon De Hossche (1596-1653), theoloog Jean-Népomucène De Klugmann (1734-1791), exegeet Guillaume De Landsheere (1605-1666), wiskundige Grégoire De Saint-Vincent (1584-1667), schrijver Jacques Dyck (1576-1635), predikant Hendrik Engelgrave (1610-1670), schrijver Antoine Ghuyset (1615-1687), leraar André Gillis (1586-1620), apotheker Pieter Gillis (1620-1697), architect Hendrik Hoeymaker (1560-1626), dichter Jean-Baptiste Holvoet (1691-1766), theoloog Alfons Huylenbroucq (1667-1722), architect Pieter Huyssens (1577-1637), theoloog Jacques Matin (1667-1737), leraar Alexander Thomassen (1726-1798), leraar Arnold Thomassen (1725-1787), China-missionaris Nicolas Trigault (1577-1628), theoloog Karel Van den Abeele (1691-1776), rector Marc Van Doorne (1568-1634), en architect Willem Van Hees (1601-1690).

Jezuïetentoneel

Binnen de jezuietencolleges vormden lessen en religieuze praktijken de ruggengraat van de opvoeding, maar van meet af hoorden daartoe evenzeer de toneelstukken en academische vieringen, waarin de studenten enkele malen per jaar voor een breed publiek hun talenten konden tonen in declamatie, spel, zang, voordracht en dans.⁴ Aanvankelijk ging het louter om spirituele dialogen bij

³ Voor het samenstellen van deze lijst is geraadpleegd: Alain Deneef & Xavier Dusausoit, *Primi inter pares. Quelques jésuites insignes*, in: Alain Deneef e.a., *Les jésuites belges 1542-1992. 450 ans de Compagnie de Jésus dans les Provinces belgiques*, Bruxelles 1992, p.321-362.

⁴ Over het jezuietentheater bestaat zeer uitgebreide literatuur. De meest recente publicatie is: Judith Rock, *Terpsichore at Louis-le-Grand. Baroque Dance on the Jesuit Stage in Paris*, Saint Louis MO 1996.

TONEEL- EN DICHTWERK BIJ DE JEZUIETEN

gelegenheid van kerkelijke feesten, of kleine geestelijke drama's, maar spoedig voerde men ook toneelstukken met een dramatische intrige op. Daarnaast werd ook het ballet ontwikkeld, dat als tussenspel fungeerde.

In het jezuietencollege te Gent was de situatie niet anders.⁵ Het gebruik was ontstaan om bij de prijsuitdeling aan het einde van het schooljaar of bij een andere belangrijke gelegenheid een toneelstuk te laten opvoeren door de leerlingen. Dit gebeurde aanvankelijk in het Prinsenhof, maar sinds 1650 kon het college beschikken over een eigen feestzaal. De kosteloze voorstellingen werden meer dan eens opgevoerd voor een talrijk publiek, dat zich niet liet afschrikken door het Latijn waarin het stuk werd opgevoerd. Bijbelse verhalen, heiligenlevens en historische gebeurtenissen vormden meestal de basis voor de moraliserende teksten, die een van de leraren opstelde.

Tallose titels van toneelstukken uit de jaren 1617-1773 waren reeds bekend uit een proefschrift over het jezuietendrama in de Nederlanden⁶. Onlangs werd in een nog ongecatalogiseerde collectie van bijna duizend *Jesuitana* in de John J. Burns Library van Boston College in Chestnut Hill, Massachusetts (USA)⁷ een convoluut aangetroffen met 37 drukwerken, die betrekking hebben op jezuietencolleges in de Nederlanden in de jaren 1742-1774. Van deze drukwerken hebben er liefst 29 betrekking op Gent, en wel hoofdzakelijk op het jezuietencollege aldaar. De herkomst van deze band is niet bekend, maar de gebrekkige tekst op de rug 'Poesies & [= etc.] adressées a divers évêques et prélates des P-B [= Pays-Bas] pendont [*sic*] le 18e siècle' wijst op een van oorsprong Franstalige collectie. Mogelijk hebben de stukken deel uitgemaakt van de bibliotheek van het Gentse college zelf, die na de opheffing van de Sociëteit van Jezus (1773) in mei 1778 en april 1779 werd verkocht.⁸

Behalve de Gentse drukwerken bevat deze band teksten afkomstig van de jezuieten(colleges) te Roermond [nr. 2]⁹, Antwerpen [nrs. 3, 5], Mechelen [nr. 4], Ieper [nr.6], en verder een ode op Jacobus Emmanuel van Caster, pastoor van Hanswijk, bij gelegenheid van zijn zilveren priesterfeest [nr. 32], een Franse ode voor Emmanuel François Xavier Bossaert en Marie Catherine Quetstroy te Ieper bij gelegenheid van hun gouden huwelijksfeest [nr. 33], en een hulde van het augustijner-gymnasium te Antwerpen voor Antonius Varendonck, 51e abt van Sint-Michiel te Antwerpen.

⁵ L. Brouwers, *De jezuieten te Gent 1583-1773, 1823-heden*, Gent 1980, p.90-91.

⁶ L. van den Boogerd, *Het jezuietendrama in de Nederlanden*, Groningen 1961, p.238-241.

⁷ John Stalker, *The Jesuit Collection in the John J. Burns Library of Boston College*, [Chestnut Hill, Massachusetts], 1986. De rugtekst vermeldt het ongebruikelijke *Jesuitana*.

⁸ Brouwers, *a.w.*, p.129.

⁹ De nummers tussen [] verwijzen naar de hierna afgedrukte lijst.

Van de Gentse stukken zijn er drie gedrukt na de opheffing van het jezuïeten-college [nrs. 33-35]. De overige hebben alle te maken met het college. Het oudste drukwerk dateert van 1742 [nr. 8], en werd gedrukt door de weduwe van Petrus de Goesin, die tot en met 1748 kennelijk de vaste drukster voor de jezuïeten was. Vanaf dat jaar werd haar taak overgenomen door Petrus de Goesin junior.

De toneelstukken werden aanvankelijk uitsluitend in het Latijn gepresenteerd, maar vanaf 1762 [nr. 18] - althans in de hier gepresenteerde collectie - verschijnen de programma's in twee talen: Latijn en Nederlands. Vanaf 1766 [nr. 28] worden er enkele malen toneelstukken geschreven, die blijkens het gedrukte programma achtereenvolgens voor vrouwen en mannen worden opgevoerd. Opvallend is dat er eenmaal, in 1765, een stuk wordt opgevoerd door meisjes, die aan het college catechismus-onderricht ontvingen [nr. 30].

De hier gepresenteerde collectie legt getuigenis af van een rijke educatieve traditie, die ook in de stad Gent gedurende vele jaren haar neerslag heeft gevonden.

Beschrijving van de convoluut in de John J. Burns Library, Boston College, Chestnut Hill, Massachusetts, USA, zonder inventarisnummer.

*In de navolgende lijst duidt een * op een toneelstuk, waarvan de titel reeds werd vermeld in het boven genoemde proefschrift van L. van den Boogerd.*

1. Latijnse ode van het jezuïetencollege van Gent aan Govardus Gerardus van Eersel, bij zijn inauguratie als 16e bisschop van Gent. Gent, Petrus de Goesin.
2. Latijnse ode van het jezuïetencollege van Roermond aan Henricus Joannes Kerens bij zijn intrede in de cathedraal als 12e bisschop van Roermond. Roermond, Dionysius Mackay, 1770.
3. Latijnse ode van de jezuïeten van de Vlaams-Belgische Provincie aan Henricus Kerens bij zijn aantreden als 12e bisschop van Roermond. Antwerpen, J. Grange, 1770.
4. Latijnse ode van de jezuïeten van de Vlaams-Belgische Provincie aan Joannes Henricus graaf van Franckenberg bij zijn inauguratie als aartsbisschop van Mechelen. Mechelen, Joannes Franciscus van der Elst, 1759.
5. Latijnse ode van het jezuïetencollege van Antwerpen aan Henricus Gabriel van Gameren bij zijn inauguratie als 16e bisschop van Antwerpen. Antwerpen, Alexander Everaerts, 1759. Met 6 emblemata van P.B. Bouttats.
6. Latijnse ode van het jezuïetencollege van Ieper aan Felix Joseph Hubertus de Wavrans bij zijn inauguratie als 17e bisschop van Ieper. Ieper, Jacobus Franciscus Moerman, 1762.
7. Latijnse ode van het jezuïetencollege van Gent aan Maximilianus Antonius van der Noot bij zijn inauguratie als 15e bisschop van Gent. Gent, weduwe van Petrus de Goesin, 1743.
- 8.* Baasa delens stirpem Jeroboam. Latijns toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 6 september 1742. Gent, weduwe van Petrus de Goesin, 1742.

TONEEL- EN DICHTWERK BIJ DE JEZUIETEN

- 9.* Joas interfectus. Latijns toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 4 september 1743. Gent, weduwe van Petrus de Goesin.
- 10.* Virga Aaronis versa in colubrum. Latijns toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 9 september 1744. Gent, weduwe van Petrus de Goesin.
- 11.* Abraham immolaturus filium. Latijns toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 7 september 1745. Gent, weduwe van Petrus de Goesin.
- 12.* Eustachius tragoedia. Latijns toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 5 september 1748. Gent, weduwe van Petrus de Goesin.
13. Joakim rex Juda tragoedia. Latijns toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 2 september 1756. Gent, Petrus de Goesin.
- 14.* Nabuchodonosor regno restitutus. Latijns toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 1 september 1758. Gent, Petrus de Goesin.
- 15.* Lapsus angelorum. Latijns toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 4 september 1759. Gent, Petrus de Goesin.
- 16.* Jacobus Machabaeorum natu-minimus. Latijns toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 3 september 1760. Gent, Petrus de Goesin.
17. Job. Latijns toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 2 september 1761. Gent, Petrus de Goesin.
- 18.* Susanna. Latijns en Nederlands toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 2/1 september 1762. Gent, Petrus de Goesin.
19. Aman et Mardocheus tragoedia / Aman en Mardocheus treur-spel. Latijns en Nederlands toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 1 september/31 augustus 1763. Gent, Petrus de Goesin.
- 20.* Manasses regno restitutus / Manasses herstelt in syn ryk. Latijns en Nederlands toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 4/3 september 1764. Gent, Petrus de Goesin.
21. Sedecias tragoedia / Sedechias treur-spel. Latijns en Nederlands toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 28/27 augustus 1765. Gent, Petrus de Goesin.
- 22.* Jephthe tragoedia / Jephthe treur-spel. Latijns en Nederlands toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 28/27 augustus 1766. Gent, Petrus de Goesin.
23. Judicium Salomonis / Het oordeel van Salomon. Latijns en Nederlands toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 25/24 augustus 1768. Gent, Petrus de Goesin.
24. Filii Jambri tragoedia / De zonen van Jambri treurspel. Latijns en Nederlands toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 26/25 augustus 1769. Gent, Petrus de Goesin.
- 25.* Tryphonis in Jonatham perfidia tragoedia / De trouwloosheyd van Tryphon tot Jonathas treurspel. Latijns en Nederlands toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 30/29 augustus 1770. Gent, Petrus de Goesin.
- 26.* Joannes Baptista tragoedia / Joannes Baptista treur-spel. Latijns en Nederlands toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 4/3 september 1771. Gent, Petrus de Goesin.
- 27.* Pharao tragoedia / Pharao treur-spel. Latijns en Nederlands toneelstuk van

PAUL BEGHEYN

- het jezuïetencollege van Gent, 2/1 september 1773. Gent, Petrus de Goesin.
- 28.* Liefde des Zone Gods tot het menschelyk geslacht afgebeeld in een konings zone stervende voor syn knecht. Nederlands toneelstuk uitgevoerd door de Sodaliteit van het Kindeken Jezus o.l.v. de jezuïeten te Gent, uitgevoerd achtereenvolgens voor vrouwen en mannen, 14/15 mei 1766. Gent, Petrus de Goesin.
 29. Christus redemptor allegorice adumbratus. Latijns toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 27 maart 1765. Gent, Petrus de Goesin.
 30. Augusta stervende voor het geloof. Nederlands toneelstuk uitgevoerd door de dogters van de catechismus aan het jezuïetencollege te Gent, uitgevoerd achtereenvolgens voor vrouwen en mannen, 8/9 mei 1765. Gent, Petrus de Goesin.
 31. Astyanax tragoedia. Latijns toneelstuk van het jezuïetencollege van Gent, 26 juni 1766. Gent, Petrus de Goesin.
 32. Latijnse ode aan Jacobus Emmanuel van Caster, prior can. reg. Congr. S. Genoveva, pastoor in Hanswyck enz., b.g.v. zijn 25-jarig priesterfeest, 24 juli 1771. Leuven, Joannes Jacobs.
 33. Franse ode voor Emmanuel François Xavier Bossaert en Marie Catherine Quetstroy b.g.v. hun 50-jarig huwelijk opgedragen door hun kinderen, Ieper 21 november 1774. [Ieper], Jacques François Moerman.
 34. Latijns panegyricon b.g.v. de komst van Maximilianus, aartshertog van Oostenrijk, naar Gent, 6 Kal. Jul. 1774. Gent, Petrus de Goesin.
 35. Eucharisticon aan de 26 magistraten van Gent enz., mecenasen voor de studerende jeugd. Gent, Petrus de Goesin, 1774.
 36. Ode b.g.v. de inauguratie van Franciscus Joannes Augustus Coussnes, kanunnik van Sint Bavo en praeses van het bisschoppelyk seminarie. Gent, Petrus de Goesin.
 37. Mnemosymon van het augustijner-gymnasium te Antwerpen voor Antonius Varendonck, 51e abt van Sint Michiel te Antwerpen. Antwerpen, Joannes Franciscus de Roveroy.